

آمنابست

د ایزد بانوان د کبر
در اطرره ناو باورنای ایرانیان

آناهیتا

د ایزدبانوان دیگر
در اسطوره و باورهای ایرانیان

سرشناسه:

طاهری، رضا ۱۳۵۵

عنوان و نام پدیدآور:

آناهیتا و ایزدبانوان دیگر در اسطوره و باورهای ایرانیان، رضا طاهری

مشخصات نشر:

تهران: سازمان انتشارات فروزهر ۱۳۹۲

مشخصات ظاهری:

۱۳۶ ص مصور، جدول، نمودار.

شابک:

۹۷۸-۹۶۴-۶۳۲۰-۸۵-۷

وضعیت فهرست نویسی:

فیبا

یادداشت:

کتابنامه: ص [۱۳۱] - ۱۳۶ همچنین به صورت زیر نویس

یادداشت:

چاپ اول

موضوع:

آناهیتا (الهه ایرانی)

موضوع:

اساطیر ایرانی

رده بندی کنگره:

BL ۲۲۷۰/۷۲۳۱۸ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی:

۲۰۱/۳۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی:

۳۱۶۱۸۷۴

آناهیتا

و ایزدبانوان دیگر
در اسطوره‌ها و باورهای ایرانیان

نگارنده

رضا طاهری

تهران ۱۳۹۳

آناهیتا

وایزدبانوان دیگر
در مطهره‌ها و پاورهای ایران

نگارنده: رضا طاهری
ویراستار: بهنام مبارکه

*

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۳
شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه
چاپ، صحافی: چاپ واژه
مدیر نشر و فرآیند چاپ: بهنام مبارکه
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۳۲۰-۸۵-۷

خیابان فلسطین جنوبی، پایین تر از خیابان انقلاب، شماره ۲۶۱

کدپستی ۱۳۱۵۷۷۳۱۱۵ تلفن و نمابر: ۶۶۴۶۲۷۰۴

www.nashr-fravahar.ir

همه‌ی حقوق برای ناشر نگهداری شده است

۷	● مقدمه
۱۳	● اسطوره در ایران و جهان
۱۷	● آناهیتا در اسطوره‌ها و باورها
۲۷	● خاستگاه آناهیتا
۳۸	● آناهیتا در گذر زمان و مکان
۳۹	آناهیتا در فلات ایران پیش از تشکیل حکومت مادها
۴۱	آناهیتا در زمان ایلامی‌ها و مادها
۴۳	آناهیتا در زمان هخامنشیان
۵۱	آناهیتا در زمان سلوکیان و اشکانیان
۵۶	آناهیتا در زمان ساسانیان
۶۴	● آناهیتا در اوستا
۷۲	فرازهایی از «آبان‌یشت»
۸۵	● نگاره‌ها و یافته‌هایی از آناهیتا
۸۵	۱- عقاب و بزکوهی و مار
۸۹	۲- سرو، انار، نیلوفر و تاک
۹۱	۳- ماهی، مرغابی، دلفین، و...
۹۲	۴- مادر و کودک
۹۴	۵- زن و جام

ادامه فهرست

- ۶- رقص و موسیقی ۹۵
- ۷- دستبند، حلقه و سنجاقک مو، مو و گوشواره ۹۸
- ۸- سینه‌های درشت ۱۰۱
- ۹- زن، پادشاه و حلقه و قدرت، زیبایی و پرستش ۱۰۴
- پرستشگاه‌های آناهیتا در گذر زمان ۱۰۷
- پرستشگاه آناهیتا در کنگاور ۱۱۳
- پرستشگاه آناهیتا در بیشابور ۱۱۵
- پرستشگاه آناهیتا در دژ (قلعه) ضحاک سراسکند هشتروند ۱۱۷
- پرستشگاه آناهیتا در سیراف ۱۱۸
- جشن‌های آب و آناهیتا ۱۲۱
- آبان روز از آبان ماه برابر با ۱۰ آبان ۱۲۳
- تیر روز از تیرماه برابر با ۱۳ تیر ۱۲۵
- خرداد روز از خردادماه برابر با ششم خرداد ۱۲۶
- سپندارمذ روز از اسفندماه برابر با ۵ اسفند ۱۲۸
- کتاب‌نامه ۱۳۱

هرچه گفتیم جز حکایت دوست
در همه عمر از آن پشیمانیم
«سعدی»

مقدمه

۱- سرگذشت ایزدان ایرانیان باستان و هزاره‌های گمشده، مانند سرگذشت خود ایرانیان، از سیاهی‌های تاریخ آغاز می‌شود. ما برای دستیابی به فرهنگ هزاره‌های گمشده‌ی خود، و شناخت کهن‌الگوها جهت برنامه‌ریزی و آینده‌نگری ناگزیریم به هر دستاویزی چنگ اندازیم و از یافته‌های باستان‌شناسی پی‌بیریم که مراحل ابتدایی‌تر حیات آیینی و فرایند آیینی شدن فرهنگ‌ها، جامعه‌ها و جمعیت‌های پیش از تاریخ با نظام پیچیده‌ای از رمزها و تمثیل‌ها و طرح‌ها و تصویرهای مؤنث و مادینگی و تأکید بر مادینگی بوده است.

۲- در سه هزاره‌ی اخیر ایزد (فرشته‌ی) موکل آب و باران جایگاهی ویژه داشته است. و آناهیتا (ایزد آب) در ایران باستان، یکی از بزرگ‌ترین و محبوب‌ترین ایزدان آریایی و آیین زرتشت بوده است. در باور ایرانیان باستان الهه‌ی آب، فرشته نگهبان چشمه‌ها و باران و نماد باروری، عشق و دوستی بوده است؛ و در باور ایرانیان زن و زایش و آبادانی و قدرت در کنار هم معنا یافته‌اند.

۳- فراموش نکنیم تمدن‌های باستانی همگی در کنار رودهای بزرگ، همانند نیل، دجله، فرات، سند، گنگ، هوانگهو، یانگ‌تسه و ... شکل گرفتند شاید تنها تمدنی که به دور از هر گونه رودخانه عظیم شکل گرفت و از برترین تمدن‌های جهان باستان شد، ایران بود. جهش چشم‌گیر امپراتوری ایران مدیون قنات و شناخت منابع زیرزمینی بود.

۴- در جغرافیای پهناور و کم آب ایران، آب و باران ارزش و جایگاهی ویژه دارد و اسطوره‌ها و باورهای این جغرافیا برگرفته از رشته‌ها و کلاف‌ها و حلقه‌ها و

زنجیره‌های به هم تابیده و پیچیده چندین هزار ساله مدنیت و معنویت و آیین‌ورزی هزاره‌های کهن‌تر و این بازه‌ی جغرافیایی می‌باشد. در نگرش جدید جهانی، آب کالایی اقتصادی-اجتماعی و به عنوان نیاز اولیه انسان محسوب می‌شود. هر چند آب یکی از منابع تجدید شونده به شمار می‌رود، اما مقدار آن محدود است. با توجه به رشد جمعیت، گسترش صنعت، بالا رفتن سطح بهداشت و رفاه عمومی، سرانه منابع تجدید شونده رو به کاهش است؛^۱ و فراموش نکنیم که دنیای آینده دنیای

۱- ایران با متوسط نزولات جوی ۲۶۰ میلی‌متر در سال از کشورهای خشک جهان و دارای منابع آب محدود است. عواملی همچون رشد جمعیت، نیاز به غذای بیش‌تر، ضرورت ارتقای سطح بهداشت و رفاه اجتماعی، توسعه صنعتی و حفاظت اکوسیستم‌ها، تقاضای آب را روز به روز بیش‌تر می‌کند. با توجه به رشد جمعیت در ایران، سرانه منابع آب تجدید شونده سالانه که در سال ۱۳۳۵، ۷۰۰۰ مترمکعب بوده، در سال ۱۳۷۵ به ۲۰۰۰ مترمکعب و در سال ۱۳۸۵ نزدیک به ۱۷۵۰ مترمکعب کاهش یافته و پیش‌بینی می‌شود که تا سال ۱۴۰۰ به نزدیک ۸۰۰ مترمکعب کاهش یابد که پایین‌تر از مرز کم آبی (۱۰۰۰ مترمکعب) است. با توجه به تقسیم‌بندی سازمان ملل متحد، در سال مزبور ایران نه تنها شرایط تنش و فشار ناشی از کمبود آب را تجربه خواهد کرد، بلکه وارد شرایط کم‌آبی شدید آب می‌گردد. در سال‌های خشک، از هم اکنون شاهد کمبود و بحران آب هستیم که می‌تواند نه تنها خسارات اقتصادی بلکه تنش‌های اجتماعی - سیاسی و مخاطرات بهداشتی به بار آورد.

همان‌گونه که گفته شد، متوسط نزولات جوی کشور ۲۶۰ میلی‌متر در سال می‌باشد و این مقدار کم، توزیع مکانی بسیار ناهمگن دارد. به طوری که فقط ۱٪ از مساحت ایران بارشی بیش از ۱۰۰۰ میلیمتر دارد، در حالی که ۲۸٪ از سطح کشور، بارش سالیانه کمتر از ۱۰۰ میلیمتر را دارد. از ۴۱۵ میلیارد مترمکعب نزولات سالانه در ایران، حدود ۷۰٪ آن تبخیر می‌شود. با ورود سالیانه دوازده میلیارد مترمکعب آب ورودی از مرزها به داخل کشور، کل منابع آبی تجدید پذیر کشور ۱۳۵ میلیارد مترمکعب است که تا سال ۱۳۷۹، ۹۵ میلیارد مترمکعب از این آب استحصال شده است. از این مقدار آب استحصال شده، به ترتیب ۹۳، ۵ و ۲ درصد در بخش‌های کشاورزی، شهری و صنعتی به مصرف رسیده است. افزون بر محدودیت مقدار منابع آب، هزینه‌های استحصال آب و محدودیت منابع مالی نیز طرح‌های توسعه منابع آب جدید را با مشکل و محدودیت مواجه کرده است. بانک جهانی در گزارشی از کاهش سرانه آب قابل استحصال و از دست دادن کیفیت آن، استفاده ناکارآمد راندمان پایش مصرف در بخش‌های کشاورزی، صنعتی و کشاورزی، شوری و زهدار شدن اراضی، وضعیت نامطلوب تعمیرات و نگهداری، محدودیت جبران هزینه‌ها و نبود هماهنگی بین سازمان‌های ذیربط، به عنوان چالش‌های پیش رو آب کشور نام برده است.

توزیع غیریکنواخت آب در طول مکان و زمان، وجود بیش‌ترین تقاضای آب در زمان وقوع کمترین بارندگی، عدم توازن بین عرضه و تقاضای آب و خصوصاً افزایش تقاضای آب به دلایل ذکر شده و محدودیت منابع آبی و در بعضی مکان‌ها، کاهش آن با تنزل کیفیت آب سفره‌های زیرزمینی به دلیل برداشت بیش از حد مجاز، پیشروی آب‌های شور، دفع غیرصحیح فاضلاب‌های خانگی و پساب‌های صنعتی، بالا بودن هزینه‌های تأمین آب جدید با رقابت شدید بین گروه‌های مصرف کننده آب به دلیل کم بودن منابع آبی، استفاده ناکارآمد از آب، اتلاف

انرژی آب نیز نامگذاری شده است.

۵- روایت اسطوره‌ی دوران پدرسالاری سرآمده است. دورانی که مادر-خدایان در مقابل خدایان جنگجو و پدرسالار شکست خوردند؛ و زن، ایزدبانویی که روزگارانی معشوقه‌ها و همراهانش را از میان مردان و فارغ از نقش پدری انتخاب می‌کرد و در جغرافیایی اندام‌اش تمدن‌ها را جمع می‌کرد؛ فرصتی نو یافته است. در دنیای جدید جامعه بدون نقش زن یعنی بربریت و تمدن بدون حضور زن، معنا نمی‌یابد. زن و آب تمدن‌اند و آن میراث شکل یافته‌ی پنهان در زمین، از هزاران سال پیش.

دمشق / مهرماه سال ۸۹

→
زیاد آب در بخش کشاورزی و بالابودن آب به حساب نیامده در بخش شهری، و مکانیزم قیمت گذاری نا کارآمد از جمله دیگر مشکلات آبی کشور می‌باشد که مدیریت منابع آب کشور را پیچیده کرده است. برای پاسخگویی به نیاز روز افزون تقاضای آب در کشور، توسعه منابع آبی جدید شامل بهره برداری بهینه از منابع آبی باقیمانده، استفاده مجدد از فاضلاب، شیرین کردن آب‌های شور و افزایش ظرفیت تولید منابع موجود، در نظر گرفتن راهبردهای صرفه جویی آب در بخش‌های مختلف اقتصادی، و توسعه روش‌های مدیریت کارآمد جدید می‌توان نام برد.

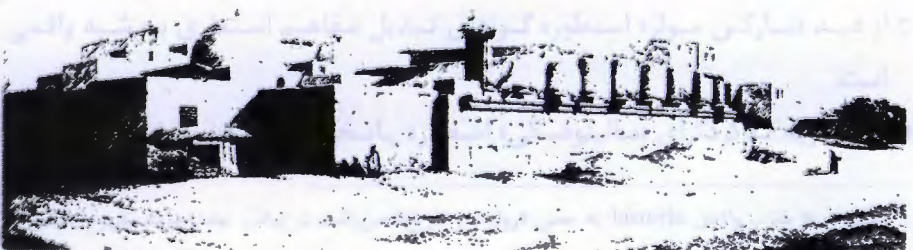
اسطوره‌ها در ایران و جهان

اسطوره‌ها یا در مجموع کیمیاگون می‌توان سوره سرورشی ایران را قلند جلست‌های
درین شایان و روان‌شایان و هر یک به نوعی از اسطوره‌ها برای ساز بت‌های خامس
عکس و عاقله نظر و آرزوهای آدمی بهره جسته‌اند. اسنان‌های جینج کهن برچندگی‌های
جهان برهانی خود را در روایت‌های ساده برای خودش بازگشایی می‌کرده‌اند. اسطوره‌ها
امیات فلسفه و حتی همواره پیوندی نزدیک داشته‌اند. اسطوره‌های خلق مختلف با همه
اختلافاتی که در جزییات با هم دارند هر ساختار دارای یک سرلغون و روایت شده به بعد
می‌باشد.

آنها همیست

و ایزدبانوان دیگر

در اسطوره‌ها و باورهای ایرانیان

اسطوره در ایران و جهان

اسطوره^۱ را از دیدگاه‌های گوناگون می‌توان مورد بررسی قرار داد. جامعه‌شناسان، دین‌شناسان و روان‌شناسان و... هر یک به نوعی از اسطوره‌ها برای بیان شناخت خاستگاه تفکر و عاطفه بشر و آرزوهای آدمی بهره جسته‌اند. انسان‌های جوامع کهن پیچیدگی‌های جهان بیرونی خود را در روایت‌های ساده برای خویش بازگشایی می‌کردند. اسطوره با ادبیات، فلسفه و دین همواره پیوندی نزدیک داشته‌است. اسطوره‌های ملل مختلف با همه اختلافاتی که در جزئیات با هم دارند در ساختار دارای یک سرنمون و روایت شبیه به هم می‌باشند.

● «فریزر» و «تایلر» اسطوره را حاصل تلاش انسان آغازین برای شناخت جهان می‌دانند.

○ «لوی برول» اسطوره را گونه‌ای از شناخت برآیند ذهن پیش منطقی انسان آغازین می‌داند.

● «اکساندر کراپ» اسطوره را روایتی از خدایان می‌داند که توجیهی از پدیده طبیعی است.

○ از دید «مارکس مولر» اسطوره گونه‌ای تبدیل مفاهیم استعاری به شبه واقعی است.

● در نظریه کارکردگرایی «مالینوفسکی» اسطوره پاسخی است به پرسش‌های فلسفی

۱ - «اسطوره» معرّب واژه‌ی historia به معنی «روایت و تاریخ» می‌باشد. در بیشتر نوشته‌ها به مفهوم بخشی از تاریخ است.

انسان ابتدایی و واقعیتی است که در شکل عقاید و تصعید این عقاید و در قوانین کارکردی رفتار یعنی اخلاق پدیدار می‌شود.

○ «لوی استروس» در نظریه ساختارگرایی خود اسطوره را لایه ژرف اندیشه انسانی می‌داند و از دید او معنی هر اسطوره بر اساس شکل آن تغییر می‌یابد و بدین‌سان معنی اسطوره چند لایه و در هر زمان معنی خاصی دارا است و نزد هر فرد و در هر جامعه برداشت‌های متفاوتی از آن وجود دارد؛ و با این برداشت‌ها می‌توان به ساختار و الگوی ناخودآگاه قومی یک جامعه پی‌برد.

● «میرچا الیاده» با توجه به نگرش آیین‌گرایی خود اسطوره را خمیرمایه دین می‌داند.

○ «دومزیل» بر خلاف روش تحلیلی «فروید» دنبال یک عامل ثابت انسان شناختی نیست بلکه در اسطوره‌ها روایات مختلف و نسخه‌های بدل یک اسطوره را از نظر ساختار قیاسی و تطبیقی بررسی می‌کند و بیش از هر چیز به جزئیات نظر دارد.

● «پل رادین» اسطوره را از دیدگاه اقتصادی آن بررسی می‌کند و بر آن است که در شناخت اسطوره‌ها باید به ساختار زیر بنایی آن پرداخت.

○

با آن چه دانشمندان اسطوره‌شناس به آن پرداخته‌اند به تعریفی کامل ولی چند وجهی از اسطوره می‌رسیم و می‌توان از «لوی استروس» نقل قول کرد که:

«... ارزش اسطوره‌ای اسطوره، حتا از خلا بدترین ترجمه‌ها و

برگردان‌ها نیز حفظ می‌شود. ذات و مفهوم اسطوره نه در سبک و

سیاق آن و نه در موسیقی کلامی یا ترکیبی است که با اجزای ایجاد

می‌کند، بلکه ارزش اسطوره در قصه‌ای است که می‌گوید...»

و از این رو اسطوره‌ها با همه تفاوت در جزئیات، ساختار و سرنمونی شبیه به هم دارند.

۱. رویدادی که در زمان‌های اولیه اتفاق می‌افتد.

۲. سامانی متفاوت با واقعیت‌های تجربی دارد.

۳. دغدغه‌ها و شناخت انسان اولیه از جهان است.

۴. سرگذشت و زندگی خدایان و ابرانسان‌هاست.

۵. در حافظه مردم می ماند و از محدوده دنیای واقعی فراتر می رود.
۶. دنیایی آرمانی برساخته از واقعیت ها را نشان می دهد.
- «از دیدگاه انسان به اصطلاح ابتدایی، اسطوره تاریخ است. از دیدگاه انسان مدرن، اسطوره و تاریخ دو چیز متمایز و کاملاً متفاوت اند (بیرلین، ترجمه مخبر، ۱۳۸۶، ص ۲۷)». یونگ می گوید: «به لطف نمایه های نمادین و اسطوره های به یادگار مانده، در حال کشف تاریخ باستان هستیم (یونگ، ترجمه سلطانیه، ۱۳۸۳، ص ۱۵۶)». اسطوره و تاریخ در آیین زرتشتی و کهن نوشته های ایرانیان به هم آمیخته اند^۱ و ایرانیان اسطوره ها را آئینه هایی می دانند که تصویرهای از پس هزاره های قبل را برمی تاباند و هر گاه که تاریخ و باستان شناسی در میان گذشته ها خاموش می ماند اسطوره ها به سخن در می آیند.

۱ - اسطوره های کهن قهرمانان اژدهاکش با تاریخ تلفیق یافته است... متون مؤخر ایرانی و مورخان مسلمان سده های آغازین، اسطوره های کیومرث، جمشید و دیگران را شالوده تاریخ افسانه ای ایران از روز آفرینش تا زمان تسلط اسلام قرار داده اند. این کاربرد اسطوره شاید به سبب شکل شاعرانه ای است که فردوسی به تاریخ داده است ← هینلز، ترجمه فرخی، ص ۳۱۳.

